

Milan J e v t i ć

ZAŠTITA MUZEJSKIH ZBIRKI U SLUČAJU RATA

Nedavno je navršeno 100 godina od kako je u Briselu 1874. održana međudržavna konferencija, koja je raspravljala o međunarodnom ratnom pravu. U sklopu mnogih pitanja tada je po prvi put u međunarodnoj javnosti govoreno da u ratnim uslovima treba zaštititi i čuvati kulturna dobra.¹ Na međunarodnim konferencijama u Hagu 1899. i 1907. godine više vremena posvećeno je zaštiti kulturnih dobara, pa su ovom prilikom donete i posebne preporuke.²

I pored ovih konferencija i preporuka, koje su kasnije usledile, s predlogom da treba štedeti neprijateljska kulturna dobra, posebno ona u muzejima, prvi svetski rat nije u tom pravcu dao pozitivne rezultate, bar ne kada su u pitanju jugoslovenski krajevi. Ratna uništenja posebno su osetili beogradski muzeji i muzeji Vojvodine.³

U periodu između dva rata, Internacionalni ured za muzeje, kao organ Društva naroda, dao je veliki doprinos da se u mogućem ratu zaštite muzejske zbirke. Čak je 1938. godine, baš inicijativom Internacionalnog ureda, bila uređena Međunarodna konvencija o zaštiti spomenika kulture i kulturnih dobara u oruženim sukobima⁴. Ova Konvencija nije stekla legalnost zbog ratne nestrojenosti fašističkih država i skorog početka drugog svetskog rata. Jugoslovenski muzeji su u novom sukobu uz velika stradanja i bezobzirna pljačkanja osetili svu težinu ratnih nedaća. Od Makedonije do Istre skoro da nije bilo muzeja koji na bilo koji način nije tokom rata ostao ili oštećene zgrade ili opljačkanih zbirki.⁵ Slično je bilo sa mnogim muzejima po Evropi, a posebno su teško stradali muzeji u Poljskoj i SSSR-u.

Posleratna zbivanja donela su mnogo želje da se prošlost ne ponovi, da muzeji i njihove dobre u budućim ratovima ostenu pošteđeni i posebno poštovani. To je dovelo i do međunarodne konferencije u Hagu, pa je, 14. maja 1954. godine, potpisano nekoliko međunarodnih dokumenata, koji govore o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oruženog sukoba.⁶ Među ostalim državama i Jugoslavija je bila potpisnik ovih dokumenata.

Od završetke drugog svetskog rata prošle su već tri decenije. U proteklom vremenu na zemaljskoj kugli stalno je ponegde bio prisutan rat lokalnih razmera. U puno prilika takvi ratovi pretili su čovečanstvu i širim sukobima, a mnoga žarišta danas tinjaju i ne baš daleko od naše zemlje. Ustvari, u međunarodnim odnosima stalno je prisutan hegemonizam, a on ređa nove oblike neokolonijalizma i težnju za ekonomskom i političkom prevlasti. To dovodi do stalnog sukobljavanja velikih sile i vojnopoličkih blokova, sukobljavanja razvijenih

i nerazvijenih delova sveta, do pozicije primene sile i mešanja u unutrašnje stvari drugih zemalja.

Naše društvo usvojilo je koncepciju opštenerodne odbrane, kao jedino moguće, a istovremeno i najefikasniji oblik otpora svakoj agresiji. U poslednje vreme u ustavnim amandmanima, u Zakonu o narodnoj odbrani, na II kongresu samoupravljača u mnogim dokumentima SKJ i društveno političkih organizacija, i u Smernicama za odbranu SFRJ od agresije utvrđeni su principi naše odbrambene politike, od kojih treba istaći samo neke:

- Socijalistička Federativna Republika Jugoslavije neće voditi osvajački rat, niti će ugrožavati slobodu, nezavisnost i teritorijalni integritet drugih naroda. Saglasno svom društveno političkom sistemu naše zemlje želi mir i miran razvoj;

- Opštenerodna odbrana je proces koji proizlezi iz celokupnog našeg društvenog razvitka. Ona predviđa jedinstven sistem mera i akcija, koje obuhvataju vojne, ekonomske, kulturne, obrazovne, zdravstvene, socijalne, političke, moralne i psihološke pripreme za odbranu, uz angažovanje svih raspoloživih snaga i materijalnih izvora;

- Neotuđivo je pravo i dužnost svakog građanina da brani SFRJ, njen teritorijalni integritet i njeno društveno-političko uređenje. Niko nema pravo da potpiše ili prizna kapitulaciju ili okupaciju SFRJ, ni bilo kog njenog dela, ili, pak, da obustavi borbu i otpor agresoru ili spreči građane da vode borbu protiv neprijatelja. Ustanovljeno je da su takvi akti protivustavni, da predstavljaju izdaju zemlje i zločin prema narodu, te su kao takvi kažnjivi i po Krivičnom zakonu;

U slučaju da agresor privremeno zaposedne pojedine delove naše zemlje, oružana borba i najraznovrsniji oblici otpora nastavljaju se i u najtežim uslovima. U toj borbi posebnu ulogu imaju gradovi i naseljena mesta. Oni treba da se organizuju za upornu odbranu i život u okruženju, pri čemu treba angažovati sve sposobne građane i materijalna sredstva;

- Pripreme za opštenerodnu odbranu moraju biti prisutne u svim oblastima društvenog razvoja i delovanja. Nema ni jednog pitanje društvenog razvoja i delovanja koje nije od neposrednog interesa za odbranu. Izgradnja socijalističkog samoupravnog društva i njegova odbrana predstavljaju jedinstven proces.

Na X kongresu drug Tito je u svom referatu, između ostalog, rekao: "Odbrana zemlje je postala briga, pravo i obaveza svakog rednog čovjeka, a Jugoslavija neosvojivi bastion za svakog agresora. Opštenerodnu odbranu moramo i dalje jačati i usevršavati, jer su ratovi i upotreba sile u savremenom svijetu realnost sa kojom se mora računati. Nema ni jednog područja u svijetu za koje se sa sigurnošću može reći da je van opasnosti od ratnih sukoba. Doduše, Evropa je takvo područje u kome je najneizvjesnije povesti rat, makar on bio i ograničenog karaktera, ali mi ne smijemo isključiti ni tu mogućnost".

Prema tome, narodi i narodnosti, radnička klasa, radni ljudi i građani SFRJ suprostaviće se svakoj agresiji opštenarodnom odbranom, svim sredstvima i na svakom delu svoje teritorije. Na osnovama opštenarodne odbrane leži i zaštita naših muzeja, zajedničkog blaga svih jugoslovenskih naroda.

Drugi osnov u cilju zaštite muzejskih dobara u savremenom ratu, povezan sa koncepcijom opštenarodne odbrane naše zemlje, odredstavljaće Konvencija za zaštitu kulturnih dobara, uz ostale akta, doneta u Hagu 1954. godine kao i sve kasnije preporuke UNESCO-a i drugih, stručnih muzeoloških krugova.

SAVREMENI RAT I STEPEN UGROŽENOSTI MUZEJA

Vojni stručnjaci naše zemlje i koncepcija opštenarodne odbrane predviđaju u današnjem vremenu dve osnovne vrste ratova:

Lokalne ratove, gde nisu neposredno umešane velike sile - blokovi i njihova raspoloživa sredstva. Posmatrajući ciljeve, učesće zemalje i upotrebu sile ti sukobi mogu imati različite razmere, načine vođenja i vreme trajanja. Ovi ratovi mogu imati sužene razmere, ali i mogućnosti velikih proširenja.

U mogućem ratu veoma širokih razmera, na području više država, uz učesće supersile i vojno-političkih blokova, došao bi novi, treći, svetski rat u ovom veku. U do sada nevidenom sukobu našli bi se skoro svi kontinenti, okeani, pa čak i vasiona. U takvom sukobu, bez pardona za bilo šta na zemeljskoj kugli, kulturna dobra bila bi u velikoj opasnosti.

Ovi ratovi upotrebiće sva savremena sredstva oružane borbe, pri čemu će biti ugrožene ne samo borbene jedinice, već i stanovništvo, materijalna, pa i kulturna dobra. Stoga i sve pripreme od agresije moraju biti stalno prisutne, a muzeji će sve poslove za ratne pripreme, procene i predviđanja mera zaštite raditi sa organima narodne odbrane.

Pitanju o stepenu ugroženosti pojedinih muzeja u eventualnom ratu treba prići od odgovarajuće procene organe narodne odbrane za celo naselje, za pojedine delove, pa i za šire područje. U sklopu tih posmatranja treba analizirati prvo muzejsku zgradu kao objekat u celini, a zatim i pojedinačne delove.

U opštoj proceni o položaju mesta potrebno je proučiti geografsko-fizičke osobenosti kraja, udaljenost od granice, važnost i postojeću mrežu svih saobraćajnica, vodene plovne tokove, lokaciju i značaj industrijskog potencijala u mestu i sve druge elemente koji bi imali posebno značenje i koji bi privukli neprijateljsku silu. Takođe, valja predvideti kakvim sve dejstvima klasičnog naoružanja može biti izložen grad, a u tome i muzejske zgrade - da li će to biti napad iz vazduha,

sa kopna, sa mora ili u mogućim kombinacijama. Treba predvideti i mogućnost primene nuklearnog oružja - od samog početka rata ili u kasnijem vremenu. Veoma je značajno pitanje da li će se muzej uopšte naći u zoni borbenih dejstava kopnenih snaga, zatim, kada i kako, od samog početka, kasnije, u koje vreme se očekuju najintenzivnija dejstva i kakve sve tada posledice mogu proizići u zoni gde se muzej nalazi. Na osnovu ovih ispitivanja javiće se pokazatelji i najverovatnije predstave za sve moguće opasnosti koje prete muzejskom objektu i dobrima koja se u njemu nalaze.

Merila o izboru najefikasnijih potreba o zaštiti i spasavanju dobiće se u samoj proceni, odnosno u zaključcima do kojih se došlo, kao i u stvarnim mogućnostima da se određene mere na vreme i korisno sprovedu. U ovim procenama nalaziće se alternative:

- preduzeti građevinsko-tehničke poslove radi pojačavanja otpornosti muzejske zgrade, i dalje, gradnja skloništa u samoj zgradi ili u neposrednoj blizini, odnosno

- evakuisati muzejska dobra u bližu okolinu ili na udaljeniju lokaciju. U ovim procenama pojaviće se i zajedničke kombinacije, koje će obuhvatiti celokupan muzejski inventar i sa kojim će se, možda, dvojako postupati - jedan deo ostaće u muzejskoj zgradi, a ostalo, značajnije, prebaciće se u posebna skloništa izvan grada.

Velje shvatiti da sve planiranja moraju biti realna i u stvarnim mogućnostima, pa stoga stanovišta dobro proceniti kadrovske, materijalne, prevozne i sve ostale mogućnosti i u tim okolnostima sprovoditi određene poslove.

STRUČNA I POMOĆNA MUZEJSKA SLUŽBA U RATNIM USLOVIMA

U eventualnom ratu mnogi muzeji će prekinuti mirnodopski rad i svi poslovi biće usmereni ka zaštiti muzejskog blaga. U ratnim rasporedima trebalo bi predvideti da muzejski stručnjaci ostaju u svojoj ustanovi, jer oni najbolje poznaju način rukovanja muzejskim predmetima. U slučaju potrebe korišćiće se i snaga narodne odbrane.

Ustanove u manjim mestima, posednici kulturnih dobara (muzeji, arhivi, biblioteke) trebali bi da imaju objedinjenu ratnu službu, sa zajedničkim rukovođućim štabom.

U većim mestima svi muzeji toga mesta biće objedinjeni sa istaknutim jedinstvenim ratnim punktom i samostalnim ratnim planovima.

Ratni štabovi za spasavanje vršiće sve poslove u skladu sa Zakonom o narodnoj odbrani, a posebno u vezi priprema preciznije govori čl. 61.

"Radne organizacije u vezi sa pripremanje u oblasti narodne odbrane, izrađuju svoje planove za odbranu, i to:

1) planove organizacije rada, proizvodnje i vršenja usluga (ratni plan) i u vezi s tim obezbeđuju sredstva i predmete rada, i stručno osposobljavaju svoje kadrove za rad u ratu;

2) planove odbrane i zaštite svog ljudstva i svojih sredstava (razvojni plan) i u vezi s tim obrazuju, opremaju i obučavaju svoje jedinice teritorijalne zaštite i civilne zaštite, obezbeđuju potrebna sredstva i preduzimaju druge mere zaštite i spasavanja od ratnih dejstava".⁸

Sve poslove treba raditi sa organima narodne odbrane, pa u sklopu toga organizovati zajednički rad na principu tečajeve. Obuka na tečajima treba da ima dva dela: teorijska predavanja i praktične vežbe. Učesnici na tečajevima treba da budu radnici muzeja, služba civilne zaštite i jedinice teritorijalne odbrane. U teorijskom delu predavači će biti stručnjaci muzeja i vojni stručnjaci. Predavanja treba da obuhvate tehnologiju muzejskih predmeta, njihov tretman, istorijat uništavanja muzejskog blaga, ratne opasnosti i moguće posledice. Na praktičnim vežbama razređivaće se svi detalji i sveke pojedinost, a naročito one koje idu u prilog što sigurnijoj zaštiti muzejskih predmeta.

KLASIFIKACIJA - VALORIZACIJA MUZEJSKE GRAĐE

Osnovni uslov rada svakog muzeja, kao deo opšteg poslovanja, je proces procene muzejske građe na bazi istorijske i umetničke vrednosti zbirki i svakog pojedinačnog predmeta. Poslednjih godina za ove poslove sve se više upotrebljava reč valorizacije (od latinskog valor = vrednost), ali se u te svrhe koristi i pojam vrednovanje.

U toku poslednjeg rata stručnjaci evropskih muzeja u odlučnim trenutcima našli su se u nedoumici šta je najpreče da se ukloni iz zone ratnog područja. Iz mnogih razloga pokretanje celokupne imovine nije dolazilo u obzir. Tada je, najčešće na brzinu, vršena posebna procena i odabiranje najvrednijih dela.

Proučevajući prošlost, a i značej spasavanje kulturnog blaga u ratnim uslovima, stručnjaci UNESCO-a dali su 1954. godine predlog da u tekvim prilikama kulturna dobra treba proučiti i razvrstati u tri kategorije:

- nezamenjiva dobra, ona koja se nalaze na vrhu lestvice nacionalnih dobara, čiji bi gubitak predstavljao osiromašenje ne samo za naciju, već i za celokupno čovečanstvo;

- kulturne dobra od vrlo velikog značaja za naciju, i

- predmeti od velikog značaja za naciju.⁹

U našoj zemlji na poslovima procene i kategorizacije spomenika kulture u muzejima najviše je rađeno u SR Hrvatskoj, čemu je pre pet godina posvećeno posebno savetovanje. Tom prilikom predviđeno je šest kategorija, označenih od "0" do "5".¹⁰ Ova podela temelji se na preporuci UNESCO-a, jer ima tri osnovne, prioritetne kategorije, ali i još tri podgrupe. Ovom podelom otišlo se više u širinu i u dubok tretman spomenika kulture, čak i onih sa ograničenim vrednostima, ali u svemu nije narušeno jedinstvo značaja kulturnih dobara.

Valorizaciju treba shvatiti i primiti kao nužnu formu mirnodopskog rada i njenu veoma korisnu primenu u ratnim uslovima. To nije posao reinventarizacije muzejskih zbirki, pa ni blizu ne obuhvata čitav postupak. U korisnoj proceni svih predmeta svakog muzeja treba postaviti nekoliko tačke, kojim se mogu podrediti svi predmeti. Završna proučavanja daju vrednost svakog predmeta i njegovu postavku na lestvicu određene vrednosti. Prema svemu, u toku razrade i radu na valorizaciji moraju se uzeti u obzir posebna merila:

- vrednost objekta za region, naciju i šire međunarodne shvatanje;

- uloga objekta u društveno-istorijskim i kulturnim zbivenjima određene epohe;

- kvalitet i način obrade u našim krajevima, u drugim zemljama i, na osnovu toga, procena poređenja vrednosti;

- posebne oblike kojima se objekt u takvim posmatranjima ističe i okolnost rasprostranjenosti na užem ili širem području.

Nakon svih poslova oko valorizacije muzej će dobiti rang liste svojih predmeta, što će poslužiti kao baza za tretman opštih i pojedinačnih merila šta će se u ratnim uslovima kao najvećnje učiniti, odnosno, što zahteva posebnu i hitnu intervenciju.

RATNA DOKUMENTACIJA

U pripremanju za ratne uslove postojeću dokumentaciju treba prilagoditi praktičnim potrebama. Osnovica za rad je obavljen valorizacije i sredene rang liste predmeta. Prema rang listama svaki predmet imaće posebne priloge, crteže predmeta iz svih uglova, jasno i precizno, sa ubeleženim dimenzijama na samom crtežu.

Svaki muzej normalno već ima fototeku svojih zbirki, ali za ratnu dokumentaciju to će biti poseban fond. U današnjim uslovima ne bi trebalo da bude teškoća oko obezbeđenja kolor

snimaka. Snimci se mogu rediti na lajke traci ili u većim formatima. Svu fotodokumentaciju treba čuvati u rolnama, bez sečenja, da se izbegnu pojedinačni gubitci. Sav foto materijal čuvati u metalnim kutijama, na tamnim mestima, bez prisustva velike vlage.

Za izuzetne muzejske vrednosti potrebno je primeniti poseban postupak. Povelje, stara pisma, stare knjige i ostale slične predmete fotografisati ili presnimati savremenom repro-tehnikom. Muzejske priloge, kao stare gramofonske ploče, magnetofonske trake, filmove, umnožiti u više primeraka.

Svu dokumentaciju, prema preporuci UNESCO-a, rediti u više primeraka i to u vidu spiskova.¹¹ Svaki primerak određene kategorije mora biti povezan u poseban svežanj, a po potrebi imaće i kartonsku kutiju. U izvanrednim potrebama kutije mogu biti metalne ili u zaštitnom, nepromočivom omotu.

Od spremljene dokumentacije dva primerka ostaju muzeju, pa se jedan čuva u metalnoj kasi, a drugi, u slučaju evakuacije, biće pratilac muzejskog materijala. Poseban primerak čuvaće rukovodilac ustanove, u svom domu. Po jedan primerak dokumentacije mogao bi da se nalazi pri nadležnom zavodu za zaštitu spomenike kulture, a jedan kod jedinice civilne zaštite, koja bi mogla lako da dođe u priliku da sama, bez muzejskih stručnjaka, spaseva muzejsku građu.

Dobro uređena dokumentacija imaće višestruko značenje. Prvenstveno, to je verna, opisna slika celokupnog poseda muzeja i jedini dokaz prevnog vlasništva. Zatim, dokumentacija je skup odlika svih predmeta, što je istovremeno, njena značajna naučna vrednost. U ratnim razaranjima i u mogućim stradanjima dokumentacija je jedini izvor saznanja o izgledu, karakterologiji i tehničkim podacima svakog uništenog predmeta. U slučaju krađe, nestanka, temeljna dokumentacija briše svaku sumnju, utvrđuje pravo vlasništva i otkriva nestali predmet. I, na kraju, temeljna dokumentacija daje garanciju da se u slučaju totalnog uništenja ili nestanka, rekonstrukcijom može načiniti odgovarajuća kopija.¹²

MUZEJSKA ZGRADA KAO RATNO SKLONIŠTE

Muzejska zgrada kao ratno sklonište ima preimućstvo nad evakuacijom, ali i posebne nepogodnosti. Muzejske zgrade su smeštene, obično, u gusto naseljenim delovima grada, pa se lako mogu naći u ratnom poprištu, bilo sa zemlje ili iz vazduha. Muzejske zgrade ima posebne odlike i kao najvažnije, sav materijal ostaje na mestu, nema rizika od oštećenja u transportu i od ostalih, spoljnih, nedaća. Dalje, svi eksponati su već akomodirani na postojeće hidro i temperaturne uslove. Osim ovoga, postoje i tehničke preimućstva u samoj zgradi: električna energija, grejanje, klimatizacija, provetranje, vodovod i slično.

Većina muzeja u svetu raspolaže zgradama koje i same, na određen način, predstavljaju muzejsku vrednost. To su građevine zidane, mahom, pre pedeset, što i više godina, sa arhitektonskim mogućnostima toga vremena, gde je kao osnovni građevinski materijal korišćene opeka i obrađeni kamen. U savremenom ratu takve zdanja predstavljaju objekte koji mogu pretrpeti velika oštećenja i od lakšeg savremenog naoružanja. Pitanje opasnosti i otpornosti takvih zgrada mora biti podvrgnuto najozbiljnijem posmatranju i proučavanju. U svakom slučaju, i pored sve današnje ratne moći, svaka intervencija, koja bi vodila ka ojačanju postojećeg prostora, doneće posebnu korist.

Kao prvenstveni zadatak kod starijih zgrada je opšte statičko ispitivanje otpornosti na razne vibracije, što se mora uraditi uz pomoć stručnjaka. Svestrana analiza može ukazati samo neke slabije tačke, ali se može dobiti i slika o opštoj nesigurnosti i nestabilnosti objekta. U takvim slučajevima moraju se predvideti temeljita ojačanja.

Najosetljivija tačka svake starije, pa i muzejske zgrade, svakako, je krov i njegova drvena konstrukcija. Takve zgrade nemaju u tavanici odgovarajuću protivpožarnu izolaciju od armirano-betonske ploče, pa stoga treba izvršiti nekakva ojačanja. U konsultacijama sa građevinskim i vojnim stručnjacima izvršiti sve obezbeđenja i na tavan dopremiti potrebni protivpožarni materijal. Osim peska, klesičnog materijala za gašenje požara, nabaviti dovoljno protivpožarnih aparata. Vodu što manje suprostavljati vatrenoj stihiji, jer ona, u takvim okolnostima, slabo pomaže, dok, na drugoj strani, može da upropasti muzejske predmete, koji se nalaze u nižim prostorijama.

Proveru osiguranja i obezbeđenja nižih prostorija, takođe, obaviti uz pomoć građevinskih i vojnih stručnjaka. U samoj zgradi, u prostorijama u prizemlju i na spratovima, imati prostore koji već poseduju izvesna ojačanja, što potvrđuju iskustva iz prošlog rata, a što bi moglo i dopunski da se pojača. Mnoga ojačanja u muzejskoj zgradi mogu se bezbolnije i sa manje sredstava izvesti prilikom mirnodopskih većih, tekućih, adaptacija i renoviranja, kako je preporučeno na sastanku UNESCO-a u Parizu 1962. godine.¹³

Najvredniji detalj zgrade u ratnim uslovima biće podrum, koji može, uz predhodna proučavanja i ojačanja, da pruži priličnu garanciju sigurnosti. Na drugoj strani, podrum je deo muzeja koji obično nije u odnosu na vlagu dovoljno ispitan i nema potpuno grejanje, pa treba izvršiti potrebna proučavanja. Kod starijih zgrada podrumi su zidani na svod, dok je prostor iznad svodova do poda prizemlja popunjen zemljom i šutom. Ovaj način gradnje pruža priličnu sigurnost, ali su mogućna i dodatna ojačanja. Muzejski podrum mora imati dobro osiguran ulaz, prvenstveno radi sigurnosti personala. Za eventualne nedaće i zarušavanja na najpodesnijim mestima spremati osnovni građevinski alat. Sem ovog alata u skloništu treba da bude i priručna radionica, snabdevena breverskim, stolarskim i

električarskim priborom. U ova obezbeđenja ubraja se i priručna apoteka, sa zavojima i lekovima, kako to predviđa služba pomoći civilne zaštite.

Poseban problem svakog muzeja u ratnim uslovima predstavljaju različni uređaji u samoj zgradi. Blagovremeno valja pribaviti šeme vodovodnih, kanalizacionih, plinskih, redijatorskih, električnih, telefonskih i drugih mreža, koje su sprovedene u samoj zgradi. Osim ovoga, po ovom uzoru, treba preispitati sve dovode i način priključivanja za muzejsku zgradu, kao i onih u najbližim okolnim zgradama. U svemu tome predvideti štete koje mogu proizaći od ovih uređaja i mogućnost posebnih priključivanja. Kad je već reč o susednim zgradama i kod njih treba ispitati statičko svojstvo, mogućnost njihovih rušenja i eventualnih šteta po muzejsku zgradu.

Sve uređena skloništa uredno održavati i ne koristiti ih u druge svrhe. Po istom principu postupiti i sa embalažom i alatom. Hemikalije u aparatima za gašenje požara imaju ograničeni vek trajanja, pa je potrebno prema uputstvima uredno ih održavati i obnavljati.

PAKOVANJE MUZEJSKOG MATERIJALA

Tehnika pakovanja muzejskih predmeta zahteva stručnost, dobro poznavanje tehnologije materijala, staloznost u poslu i veoma pažljivo prenošenje predmeta. Posebno uvežbane ekipe radnika imaju svoje zadatke i određene prostore, zbirke - proučen celokupan plan pakovanja, kako to traže spiskovi i spremljena embalaža.

Najpogodniji objekti za pakovanje muzejskih predmeta su drveni sanduci, što potvrđuju ranije vremena. Sanduci ne smeju biti preveliki, ni pretovareni teškim predmetima. Prema našim prilikama najbolje je koristiti jelovu dasku, debljine od 15-25 mm, koja je bez vlage i čvorova. U cilju zaštite od požara spoljne površine sanduka premazivati specijalnim tekućinama, koje odbijaju požar ili, pak, puštaju zaštitnu penu.

Prema karakteru samih predmeta za unutrašnje obezbeđenje upotrebiti klasični materijal: koliko gazu, til, bezbojni flanel, flis papir, masnu hartiju, telesasti papir, staklenu vunu, koja je otporna na vlagu i nezapeljiva, ali će, kao skuplja, povećati materijalne troškove.¹⁴ Gde prilike dozvoljavaju najbolje je koristiti meki sunder u tablama, različite debljine, ili granuliren, koji se, u platnenim vrećicama, može odlično sabijati oko predmeta.

Izložba naše zemlje "Kulturno blago Jugoslavije", koja je 1971. godine bila postavljena u Parizu, opremljena je u Konzervatorskom zavodu Hrvatske u Zagrebu. Za ovu priliku korišćene su najsavremenije tehnička i tehnološka dostignuća, koja su pružila apsolutnu sigurnost svim predmetima. Ovaj veoma odgovorni posao zahtevao je prethodnu studiju svakog predmeta i njegovu akomodaciju na uslove u pariskom izložbenom salonu.

PREVOZ MUZEJSKOG MATERIJALA

Posao prebacivanja kulturnog blaga je sastavni deo plana o evakuaciji materijala do određenog skloništa, koje je ranije izabrano, ispitano i opskrbljeno opremom. U planu transporta biće određena najkraće moguća linija kretanja vozila, ali i svih drugih saobraćajnica, za slučaj da je glavna putanja dospela u ratno područje ili je zakrčena ratnim vozilima ili je sasvim uništena. Svi planirani putevi moraju se ranije, prilikom vežbi, podrobno proveriti, uz sva predviđanja za slučaj nedaće. O svemu se mora spremiti pismena dokumentacija, sa uređenom putnom mrežom, sa upisanom kilometražom i proračunatim utroškom vremena za prolaz vozila.

Transport jednog ili više vozila pratiće stručnjaci i tehničko osoblje, koje će se brinuti o tovaru, pravcu puta i načinu vožnje. Od strane muzeja biće određen stručnjak - neposredni starešina koji će odlučivati o transportu. U svim neizvesnostima neposredni starešina savetovaće se sa najbližim vojnim komandama.

Za transport se mogu koristiti razna saobraćajna sredstva: kamioni svih vrsta, brodovi, železnica, vazdušni prevoz, što će se ranije predvideti, ali će, verovatno, u stvarnim prilikama, biti izmena. Svako saobraćajno sredstvo ima sopstvene nepogodnosti, ali i preimućstva nad drugim.¹⁵ Transport kamionima je najpogodniji, jer isključuje svaki pretovar. Vrstu i broj kamiona treba predvideti ranije, pa tako obavljati i predviđene vežbe. Zakon o narodnoj odbrani, u členu 76, govori da su radne organizacije dužne da u ratu ustupeju svoje osnovna sredstva Armiji, teritorijalnoj odbrani i civilnoj zaštiti društveno političkih organizacija.¹⁶ Prema ovim propisima svaki muzej mora biti tesno povezan sa opštinskim štabom za teritorijalnu odbranu, u čijim okvirima se rešava i pitanje transportnih sredstava.

S K L O N I Š T A

Pri opredeljenju za građu skloništa mora se gledati da određen prostor mora biti udaljen od mogućeg bojišta, od vojnih instalacije, industrijskih potencijela i od važnih saobraćajnica. Treba reći da uslovi savremenog ratovanja nemaju granica, zahvataju širok prostor, pa su sve ulice istovremeno i glavne saobraćajnice, a kao važne objekte treba posmatrati poštu, pristanište, železničku stanicu, trafo-relejne stanice, pogone vodovoda i sl. Odabrano ili posebno građeno sklonište treba obezbediti od svih uništenja, pa i za slučaj primene atomske bombe. Ovakve, idealna skloništa mogu graditi samo veliki muzeji, ali se pored svega treba držati načela: "Makar najskromnije spremište, ako su dobro uređena, mogu mnogo toga spasiti".¹⁷

Zadovoljavajući uslovi mogu se naći i kod većih gotovih objekata, kao što su: rudnici, napušteni železnički tuneli, gradski podzemni prolazi, tuneli podzemne železnice i prirodne pećine. To mogu biti i posebne zgrade: manastiri, zamkovi, planinarski domovi, privatne građevine, pogotovu ako se nalaze u zetvorenim i nepristupačnim planinskim terenima. Ovakvi objekti korišćeni su u poslednjem ratu, pa su mnoga skloništa pored pojedinačnih nepogodnosti, uspešno poslužila svome cilju.

Kod odlučivanja za skloništa moraju se izvršiti svestrane proučavanja, uz pomoć stručnjaka: statičara, konstruktora za armirani beton, koji su već radili na sličnim poslovima, geologa, vojnih stručnjaka koji se bave sličnom problematikom, kao i učešćem muzeologa specijalista.

Osnovna opasnost u skloništima krije se u nepoznatim količinama relativne vlage. Proučavanje u tom smislu moraju da obuhvate duži vremenski period, najbolje raspon od godinu dana, s posebnom pažnjom na smenjivanje godišnjih doba. Za ispitivanje količina relativne vlage koristiti mehaničke termo-hidrografe, sa merenjima pri podu i pri tavanici. Dnevne, nedeljne vrpce presnimiti na milimetersku hartiju, pa posmatrati mesečna i duževremenska kretanja. Visok procenat relativne vlage, kao i onej ispod proseka, mogu naneti velike štete muzejskim predmetima, posebno onima od drveta, tekstila, kože, papira, slikarskim delima na platnu, kao i od raznih metala. Pri količinama vlage većim od 65% predmeti se previše napejaju, te dolazi do mehaničkih promena, do korozije, a uz pogodnu temperaturu, stvara se podloga za razvijanje plesni i kriptograma. Odsustvo potrebne količine relativne vlage, ispod 45%, dovodi do prevelike isušnosti, do pucanja ili raspadanja predmeta.¹⁸

U prošlom ratu pojedine zemlje na zapadu, naročito u Holandiji i Velikoj Britaniji, koristile su posebne uređaje za klimatizaciju, sa regulisanjem procenta vlažnosti. Danas, ovakvi aparati prilagođeni za muzejska skloništa moraju imati i filtere za aero sol i za radioaktivnu prašinu.

U skloništima mora postojati i protivpožarni materijal, kao i potreban alat. Ljudstvo za kontrolu i zaštitu muzejskog materijala može biti smešteno u skloništu ili u neposrednoj blizini. Na vreme i u potrebnim količinama treba obezbediti redovnu ishranu i rezervu, kao i pijaću, ispitenu vodu. Pri čuvanju hrane valja obratiti pažnju da se zbog namirnica ne privuku glodari, koji mogu načiniti velike štete muzejskom materijalu.¹⁹

N A P O M E N E :

Ernesta Nise - Poreklo međunarodnog prava, Beograd, 1895. - prevod, str.

1.- Dr Alfred Dieck - Internationale Vereinbarungen zum Schutz von Kulturgut bei Bewaffneten Konflikten, Ziviler Bevölkerungsschutz, n. 12, 1969, str. 16

2.- Isto, str. 17

Dj. Bošković - spomenici prošlosti u savremenom ratu, Muzeji, n. 2, 1949, str. 62

Retni običaji po međunarodnom pravu, Poljske vojne knjige, Beograd, 1911, str. 45

3.- D.P. - Vojni muzej JNA, Godišnjak Muzeje grada Beograda, n. 1, 1954, str. 321

Dj. M.Z. - Narodni muzej u Beogradu, Godišnjak Muzeje grada Beograda, n. 1, 1954, str. 310

Dr Borivoje Drobnjaković - Etnografski muzej u Beogradu, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, n.1, str. 20

Vukmanović Jovan - Muzeji u Narodnoj Republici Crnoj Gori, Muzeji, n.10, 1955, str. 32

Dr Mirko Šulman - Istorijet Gradskog muzeja u Subotici, Rad Vojvodanskih muzeja, n. 2, 1953, str. 219

4.- Antun Beuer - Geneza međunarodnih propisa i konvencije za zaštitu spomenika kulture, Muzeologije, n. 7, 1968, str. 3

5.- Milen Jevtić - Jugoslovenski muzeji u drugom svetskom ratu, Odbrana i zaštita, n. 5, 1974.

6.- UNESCO 8C-PRG - 4 - A, str. 8-83

Muzeologije, n. 7, 1968, str. 9-14

7.- Josip Broz Tito - Borbe za dalji razvoj socijalističkog samoupravljenja u našoj zemlji i uloga Saveza Komunista, Komunist, n. 897, 1974, str. 17

8.- Zekon o narodnoj odbrani, Službeni list SFRJ, n. 1, 1969, str. 216

9.- H.Lavanchery - A.Noblecourt - Les techniques de Protection des biens culturels en cas de conflit armé, UNESCO, Paris, 1954, str. 47

- 10.- dr Anđela Horvat - valorizaciji i kategorizaciji spomenika kulture u kulturno-historijskim muzejima i galerijama, Muzeologija, n. 7, 1970, str. 9-23
- 11.- H.Levanchery - A.Noblecourt, nav.delo, str. 52
- 12.- Antun Bauer - Neka iskustva prošlog rata, Muzeologija, n. 7, 1968, str. 67
- 13.- Branka Skakić-Simetović - Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oruženog sukoba, Zbornik zaštite spomenika kulture, n. XX, XXI, 1972, str. 149
- 14.- Eloide Courter Osborn - Manuel des expositions itinérantes, UNESCO, Paris, 1953, Prevedeno u Jugoslovenskom institutu za zaštitu spomenika kulture, Beograd, 1971, str.50
- 15.- H.Levanchery - A.Noblecourt, nav.delo str. 157
- 16.- Zekon o narodnoj odbrani, str. 76
- 17.- Antun Bauer, Neka iskustva prošlog rata, str. 65
- 18.- H.Levanchery - A.Noblecourt, nav.delo, str.103,106
- prof. M.V. Farmekovski - Konzerviranje i restauriranje muzejskih zbirki, Izdano kao rukopis - profoto interno za stručno osoblje Gipsoteke, Zagreb, 1949, str. 17, 18, 21
- Cours de mr Germain Bazin, Muzeologie, Paris, 1960, rukopis, str. 163, 164
- Ludvik Losos - Nove metody konzervance muzejnich zbirek, Izdel muzej xv Pragi, 1959 - prevod: Vida Store, Izdelo Društvo muzealcev Slovenije, Ljubljana, oktobra 1969, str. 71, 72
- 19.- Antun Bauer, Neka iskustva prošlog rata, str. 67